

toho, co má být, nikoliv ale ku poznání *jsoucnosti* t. j. toho což *jest*. Proto jsou principie hospodářsko-politické praktické, nikoliv theoretické, proto *jest hospodářství politické vědou praktickou.*

Poměr hospodářství politického k ostatním vědám.

A. K vědám vůbec.

§. 4. Místo, na kterém stojí hospodářství politické mezi ostatními vědami.

Na krásně, že veškeré vědy buď duševné nebo hmotné, buď theoretické nebo praktické, jedním jsou celkem, pokladem totiž poznatků; přece najdeš v květnaté zahradě ducha lidského takovou rozmanitost vzrostu, barev a vůně, že chceš-li se tu poněkud obezříti, prvé ji musíš několikráte projíti. Tu shlédáš brzy v pestré směsici jistou pravidelnost, záhony květin barvou a vůní spřízněných, skupiny tu rozmarně tam dle přísných pravidel upravené, besídky keřů domácích i cizokrajných. Dozvědev se o původu pokladů těchto, snadněji přehlédneš celý labyrint a rozeznáš v něm dvě rozdílná pole. V jednom najdeš ovoce *zkušenosti* zahradníkovy, v druhém plody *rozumování* jeho o zkušenosti nabyté.

Oddělíš- a poodělíš-li obě pole na kruhy menší, obdržíš obraz následující:

I. *Vědy domyslné (rozumové, spekulativné neb racionální), kteréž jsou buď:*

- A) mathematické, buď
- B) filosofické.

II. *Vědy zkusné (empirické), kteréž vztahují se buď*

- A) ku přírodě — přírodověda, buď
 - B) ku člověku a sice buď
 - a) k osobě jeho — člověkověda (anthropologia), buď
 - b) k poměrům, v kterýchž jest k předmětenstvu, a sice buď
 - α) k věcem, kamž patří náuka hospodářství osamělého, buď
 - β) k spolubratřím — věda pospolitosti.
- Ta má za předmět:

- α^1) stát, (věda státní),
- β^1) společenství (věda společenská),
- γ^1) společenský život v státu (politika).

Tu obdržíme dvě křižující se dichotomie. Politika jest totiž buď

- α^2) vnitřní, buď
- β^2) zevnitřní; a má na zřeteli buď
- α^3) život nehmotný, buď
- β^3) život hmotný. Sem patří *vědy politicko-hospodářské*.

Tyto jsou buď:

(α^3) hospodářství politické, vlastenské, a sice hledící k hospodářství

α^1) státu podřízeným, čili soukromým, čili hledící k hospodářství

β^1) státnímu čili veškeré soukromé podřizují címu, buď

(β^3) hospodářství politické vesměrné čili kosmopolitické. Že jsem vystavil hospodářství soukromníku za předmět hospodářství politického, nestalo se poklesem logickým. Nebo název hospodářství politického pochází, jak jsem ukázal, od prostředku, kterýmž sesílití musí nákladnost svou hospodář společenský, a kterýmž jest *moc politická*. Název hospodářství soukromníku vztahuje se ale ku *podmětu* hospodářčímu. Slušíť zajisté rozeznávati trojí druh hospodaření:

1. soukromníkův,
2. národa,
3. člověčenstva. Každé z nich možná sesílití mocí politickou.

Hospodářství politické školy národo-hospodářské přihlíží hlavně k hospodářství soukromníkův a jest nazvíce naukou soukromo-hospodářskou. Hospodářství politické zanášející se hospodařením národa, rozprášeno jest v kompendiích politiky, vědy finanční, policie hospodářské a j. Hospodářství politické vesměrné jest namnoze vědou budoucnosti.

Ze spisovatelů pokusivších se, hospodářství politickému dáti náležité místo mezi ostatními vědami, uvádím nejpůvodnějšího, totiž Francouze Ampéra, jenž v seřadění encyklopaedickém uvádí odvětví věd politických (l'embranchement des sciences politiques). Tyto rozděluje na čtvero věd první třídy, a sice v

- a) nomologii (právo vědu),
- b) válečnictví,
- c) politiku a
- d) hospodářství společenské.

To rozdělil pak dichotomicky v dvě vědy třídy druhé a sice v

α) chrématologii neboli náuku o hodnotách, kteréž podřídil

- 1) statistiku a
- 2) chrématogenii, kterouž rozumí náuku o vznikání hodnot;

β) hospodářství společenské v užším slova smyslu, kteréž jest buď

- 1) dianemetika t. j. náuka o rozčástení hodnot; buď
- 2) koinolbologie t. j. náuka o blahobytu obecném.

Oproti rozvržení tomu v krátkosti namítám, že:

- 1) *staví politiku vedle hospodářství společenského, kdežto, jak již sám název vědy politicko-hospodářské naznačuje, a jak jsem v §. 3. dokázal, politiku z vědy naší vyloučiti nelze;*
- 2) *považuje statistiku co náuku hospodářství politickému podřízenou, kdežto statistika jest vědou politického hospodářství pomocnou a s uím vědám společenským rovnoprávně podřízenou.*
- 3) *Nelze jednati o vznikání a rozčástení hodnot bez ohledu na blahobyt soukromý a (koinolbologii) národní; jelikož celá věda politicko-hospodářská za předmět má blahobyt lidský, a náuka o vznikání a rozčástení hodnot bez ohledu na blahobyt hospodářských nebyla by leč nanejvýš náukou kupeckou; nikdy ale hospodářstvím politickým.*

Poznavše místo, na kterémž stojí hospodářství politické mezi vědami ostatními, nebude nám za těžko zodpovídati si otázku:

§. 5. Čím liší se hospodářství politické od ostatních věd?

Nemají-li vědy vystupovati z mezí svých a zabíhati na pole jiných, sluší z podrobná určití obor poznávání jedné každé a vytknouti: rozdíl její od věd ostatních. Proto kladu si přede vším otázku: Jak liší se věda hospodářství politického od věd ostatních?

Předmětem hospodářství politického jest hospodaření. To jest činnost směřující k dosažení hmotného blahobytu. Činnost tato jest též předmětem jiné vědy. Jak známo ethika v nejšířším slova smyslu, odvozuje ze zásad rozumových, jaké býti má volení a jednání naše, abychom vystříhali se vši nelibosti, jak u sebe samých, tak i u jiných, ponechává poznání toho, což směřuje k účelu libosti neb nelibosti, vědě odborné, dobrovědou nazvané. Dobrověda učí, jak by bylo lze vůli po blahobytu bažící uspokojiti, totiž dobrověda v praktické části své, zdá se spadatí v jedno s hospodářstvím politickým. Však dobrověda praktická hledí *toliko* k vůli člověka a *k jednání jeho vůle*; hospodářství ale k zvláštní činnosti lidské, zakládající se na poměru vůle k předmětenstvu. Podobně praví Dr. Lindwurm: „Kdežto ethika skoumá člověka co bytosť volící vůle, má hospodářství politické člověka za předmět bádání svého jen potud, pokud mu lze blahobytu dosíci, předmětenstvo jenom potud, pokud schopno jest účelu tomu sloužiti.“ Ve zvláštnosti činnosti této — činnosti hospodářské leží těžiště hospodářství politického, a nikoliv jak domnívá se škola národohospodářská, ve snaze po bohatství. Kde jest těžiště, tam jest i rozdíl hospodářství politického od ostatních věd, totiž: *v specifické zvláštnosti činnosti hospodářské.*

Co do pramenu poznání liší se vědy tím, že některé čerpají poznání svá z přezvědu (a posteriori), a jiné z pouhého rozumu (a priori), ačkoli přezvěd a domysl neliší se podstatou, nýbrž pouze stupněm. Z domyslu čerpají poznání vědy filosofické a tudíž i ethika. Nebo odvozuje volení a jednání, jaké býti má, ze zásad rozumových, spadá v obor věd filosofických. Z přezvědu čerpají poznání svá vědy zkusné (empirické), k nimž patří též hospodářství politické.

Spůsob poznání jest rozdílný dle toho, zdali sestává z úsudkův analytických čili synthetických. Necht povstaly úsudky z přezvědu nebo z domyslu, rozeznávají se obsahem, dle něhož jsou buď

a) rozbírající složené představy v jich části, a nepřidávající ničeho k obsahu poznání, buď

b) rozšiřující, rozmnožující stávající již poznání sbíráním více myšlenek v pomysl jeden. Ony nazýváme analytické, tyto synthetické, Ony zakládají se na zákonu neshody (principium contradictionis) a jsou poznatky domyslitelné; tyto nesmějí též odporovati zákonu neshody, ale jsou i domyslitelné i předzvědné, z nichžto prvnější nalézají se toliko ve filosofii. Jelikož úsudky analytické k obsahu poznání ničeho nepřidávají, nezískáme jimi kromě zřetelnosti ničehož; ovšem ale rozšiřujeme poznání své úsudky synthetickými tím, že buď rozšiřujeme a opravujeme budovu již vystavenou, aneb strhavše nepohodlnou, stavíme novou potřebám doby své přiměřenější, buď používše jedné vědy za základ, budujeme na ní druhou. Touto cestou musí jíti též politické hospodářství. Ukázal jsem že úkolem jeho není pouhé zjevné hospodářských vykládání, nýbrž zdravé poučování, pevných zákonů dle jakýchž zdárně hospodářiti lze, odhalování, cest, kterýchž k docílení blahobytu bezpečně nastoupiti možná, udávání. *Proto liší se hospodářství politické ode všech věd, jichž způsob poznávání jest hlavně rozbírající.*

Mezi vědami, od kterýchž liší se hospodářství politické, jest několik, kteréž mají pro ně zvláštní důležitost proto, poněvadž musí dílem na nich co základu stavěti, dílem jimi stavivo své doplňovati, dílem stavbu svou o ně opíratí. Nazývají se vědy pomocné. V člancích následujících pokusím se vyložití:

B. Poměr hospodářství politického k vědám pomocným.

a) R o z u m o v ý m.

§. 6. K filosofii.

Bude mi snad mnohý namítati, že nesprávně kladu mezi pomocné vědy hospodářství politického onu, kteráž jest dle slov Aristotelových „vědou věd.“ Víím dobře, že jest filosofie stanovištěm věd nejvyšším, na němž mají se překonatí záhady vznikle v oboru věd ostatních, že jest jaksi přehlížitelkou hospodářství ostatních, přehlížejíe, zkoumajíe a opravujíe plody práce jejich. Však jako koruna stromu, od kořenů vláhu přijímajíe, na vzájem lučebnou činností listů svého ke zdaru kořenů přispívá; tak pomáhá i filosofie vyvinuvší se na základě věd ostatních zase jim

na vzájem vymoženostmi svými, totiž objasňováním, doplňováním a vůbec zdokonalováním jich pojmů a rozřešováním skeptických vzniklých problémů, kterýchž ony nemohou rozřešiti pojmy empirickými, k nimž jsou odkázány. Jako všechny vědy, má i hospodářství politické po vlastní zásadě důlby práce zvláštní svůj omezený obor poznání. Zde staví na pojmech za principie přijatých další svou stavbu, nestarajíc se o další rozборы pojmů oněch. Jakož pak všechny vědy ponechávají úlohu tuto filosofii; činí to též hospodářství politické. Důkaz o nutnosti svobody a rovnoprávnosti občanské, zrušení válek, spojení národů v jeden spolek na základě rovnoprávnosti všech, o souhlasu zásad hospodářských se zákony všehomíra atd., ponechává hospodářství politické filosofii. Badatelé na roli hospodářství politického naskytá se každé chvíli potřeba, aby k ní bral útočiště své. Bez přísného myšlení filosofického snadno dává se platnost nepravým a škodlivým náhledům. N. p. tvrdí Aristide Dossios (viz §. 3.), že hospodářství politické nesmí se o praxi starati, že kriterion správnosti náuk jeho leží toliko v pomyslnosti jejich, a že měřítkem neomylnosti jich jest kritika, zdali nejsou plodem křivých úsudkův a mylných návět.“ Na zkušenost, co svědkyni skutečnosti, nebere spisovatel nižádného ohledu. Proto jest náhled jeho mylný, a sice následkem nefilosofického názoru o kriteriu správnosti náuk vůbec. Nuž tažu se, zdali by věda naše po náhledu Dossiosově od praxe abstrahující nevrhla se v nebezpečí zabíhání do říše snů a utopii?

Kdož by ještě pochyboval o pomocnosti filosofie vzhledem k hospodářství politickému, toho pozornost obracím k formálně stránce jeho a vědy vůbec. Bez pomoci filosofie nebylo by ani řádného poznání, ani *soustavného* vědění; zkrátka: nebylo by vědeckého oprávnění věd vůbec a hospodářství politického zvláště.

J. líkož tedy napomáhá filosofie třebení a řádnému v soustavu uvádění pojmů politicko-hospodářských; nelze pochybovati, že jest mu vědou pomocnou.

Je-li hospodářství politické v úzkém svazku s obecnou vědou filosofickou vůbec, jest zvláště v blízkém poměru k praktické části její, totiž k ethice, o čemž bude pojednáno v článku následujícím.

§. 7. Poměr hospodářství politického k ethice.

Myslím ethiku v širším slova smyslu. Ethika v smyslu užším má na zřeteli pouze úmysl vůle, a jest jí lhostejno, zdaž vůle se

uskutečnila čili nic. Ano i o skutečnost úmyslu dbá jen potud, pokud jedná se o hodnotu jeho. Hodnota činí jej mravným, nehodnota nemravným.

Co se dotýče poměru hospodářství politického k ethice známo, že všickni ekonomisti od Smitha až na tento den mají za to, že sobectví jest základní podmínkou hospodářství. Toliko v tom se rozcházejí, zdali mimo egoismus i mravné pohnutky spolu působí. Starším ekonomistům jest sobectví jediným zdrojem hospodářství; novější připouštějí mimo sobectví i mravní pohnutky. Správné rozluštění otázky této nemůže ostati bez vlivu na celý směr nauky naší.

1) Rozvážíš li, že všickni tvorové vedou život jen jeden, jelikož jsoucnost jednoho závisí na jsoucnosti druhého; že všickni spojeni jsou jako články jednoho řetězu; že by upustivše od sebe, jako řetěz, jehož článek přetržen, rozpadnutí se museli, již to musí zbuditi v tobě pochybnost o neomylnosti učení, dle kteréhož by člověk k celku se nepřipojivší mohl dojíti skutečného blahobytu.

2) Kdyby bylo sobectví základní anthropologickou podmínkou všeho hospodářství, nebylo by lze mysliti si nijednu hospodářskou činnost bez ní. Zkušenost ale svědčí naopak a nejzřejměji v oněch třídách, jichž hospodářství jmenujeme povoláním. Zdaž není a nebylo mužův, zasvětilších život svůj blahu bratří, národa a člověčenstva? Či nemá snad působení umělce, básníka, lékaře, učitele a vychovatele stránku hospodářskou, a jsou všickni mužové stavů těchto pouhými chlebaři? Či jest snažlivost jejich po výživě, bez níž by i život jejich i blahodárné působení jeho přišly na zmar, sobectvím?

3) Jelikož činnost hospodářská jest tak stará jako působení vůle lidské, musíš připustiti, že člověk již tehdy hospodařil, když nenalézal se v kruhu společenském, když byl osamělý. Osamělý člověk ale nebyl sobcem. Zdá se mi, že opak přičí se zákonům duševným. Nebo sobectví jest ona povaha vůle, kterouž vlastní toliko blaho vytýkáme činům svým za konečný účel; jest protivou lásky a sounrpnosti v cizých slastech a strastech. Bez možnosti této protivy ale o sobectví mluviti nelze; bez podmiňujícího nestává podmíněného. Jelikož tedy člověk hospodařil, když sobcem ani býti nemohl, jelikož posud stává hospodářství podniknutých z úmyslů, jež se sobectví přímo protivují: nemůže zakládati se hospodářství na sobectví. Vzniká tedy otázka: co jest základní podmínkou hospo-

dárství? Na to nelze odpovědět, pokavád jsme si nezodpověděli otázky: Co jest zřídlem všelikého počínání lidského vůbec? Skorem všickni filosofové řečí, a z novějších zvláště materialisté Hobbes, Hume, Pringley, De la Rochefoucauld, Condillac, Voltaire, Rousseau, Helvetius a j. vystavili právě sobectví za zdroj všeho snažení a jednání člověčenstva.

Jest tomu skutečně tak? Zkušenost aspoň opravňuje mne pochybovati. Ve všelikém životě jest snaha sebe zachování. Jest to zákon platící stejně o bylině, o zvířeti i o člověku, jeví se u oněch co pud, u toho též co vůle. Tento zákon jeví se i v sebezmaru tělesném, buďsi smrti podniknutím obětným, buď samovraždou. O onom praví F. M. Klácel: „Osobnost jest pojem člověka, pravda jeho přirozenosti. Udá-li se, že duch a tělo rozpadnou, tak že duchu zadostučiniti nelze, leč pohrdnouc tělem, jest to zajisté nejvznešenější oběť, kterou člověk přináší Bohu.“ Proč jest to oběť nejvznešenější? Odpovídá se nám na to: „poněvadž osobnost jest pojem člověka, pravda jeho přirozenosti. A Fichte nazývá uzavření vzítí si život, nejjasnějším zjevením nadvlády pojmu nad přírodou, jelikož v přírodě jeví se toliko pud sebezachování. Zdá se, že této vůli sebezachování neodporuje nic tak, jako samovražda. Praví o ní Hegel: „Vůli svou mohu se vybaviti z e všeho, vzdáti se všech účelů, všeho se odčiniti. Člověk může upustiti ode všeho, vzdáti se i života, spáchatí samovraždu.“ To jest též náhled Pascalův. Praví, že všickni lidé bez výminky baží po blahobytu, že nechť volí cest k cílům na zdání sebe rozdílnějším, všickni baží po témž účeli. „Vůle kroku nečiní leč za touto myšlénkou. Ona jest pohnutkou všeho ruchu lidského i u těch, kteří sebe zmaňují a se věší.“ Proč ale spáchá člověk samovraždu? Poněvadž mu ušel předmět vůle jeho, aneb otupila ho síla rozkoši sloužící, když jej trýznila muka tak nesnesitelná, že příhodněji vidělo se mu býti — nebýti a to co život ničí zničití, zápor života zapřítí, záporom záporu sebe klásti. Tato od lidské přirozenosti neodlučitelná vůle sebe zachování, kterouž nelze však smísiti s onou povahou vůle, kterouž toliko sobě přejeme a ne jiným — s úzkopráým soběžitím, se špinavým sobectvím, zdá se mi býti jediným bezvýmincěným zákonem přirozenosti lidské, zřídlem všelikého počínání našeho, kteréž ač není zdrojem mravnosti, přece není v neshodě se žádnou ideou ethickou. Není-li ale sobectví základní anthropologickou podmínkou konání vůbec, není též jedinou podmínkou činnosti ho-

spodářské. Nebo jelikož každý člověk má vůli sebezachování, hledí odstraniti vše, co vůli této odporuje. To, co se přičí vůli této, naplňuje ho cítem nelibosti a nepříjemnosti. Souhrn všeho libého a příjemného jmenujeme blaho; proto člověk, chtěje se zachovati, baží po svém blahu. Jelikož ona snaha sebe zachování jest základní podmínkou všeho bytí, činí každá osobnost na základě nezadatelného statku toho jisté nároky. Tak i já. Setkává se tedy vůle má s vůli osoby druhého za společným jich obou směrem k témuž předmětu, a obě stojí v poměru toliko *nahodilém*. Jinak by ovšem bylo, kdyby vůle jedna *úmyslně* nebrala ohledu na vůli druhou, seznávši, že by jí bylo lze toliko tím způsobem *dojiti účelu svého*. Takový poměr by ovšem zahrnoval v sobě podstatu zjištěného sobectví. To ale neplatí o oně snaze sebezachování — základní podmínce našeho bytí.

Činí-li osobnost nějaká na základě zákona toho jisté nároky, nelze mně, bytostí rozumné, popírati jich, nechci-li popírati svou vlastní k nim oprávněnost. — Oprávněnost její ukládá mi povinnosti.

Jsou-li ale všechny osobnosti k nárokům těm oprávněny, mám tím samým povinnosti naproti všem, proti kterýmž nelze ani jednati, nechci-li zapřítí svoji svědomost rozumnou. Pečuje-li tedy člověk dle přirozenosti své o své zachování; baží-li tím samým po svém blahu; nelze-li zneužívatí oprávněnosti tohoto bažení u jiných; spočívá-li na uznání tomto svědomost povinností, proti nimž po zákonu rozumu jednati nelze: jest bažení po blahobytu, neodporující svědomosti povinností, základní anthropologickou podmínkou všeho hospodářství. Toto jest ale podmínkou mravní, jsoucí zcela ve shodě se zásadami ethickými. Nebo je-li ethika ve smyslu nauky o mrayech (aretologie) výkladem poměru ideí k člověku, t. j. poučuje-li nás o tom, kterak by za zvláštními poměry života spořádána býti měla vůle lidská, aby se shodovala se vzory mravnosti; pak jest vyplývající z ní poznání toho, co býti nemá, vodítkem k tomu, co býti má; t. j. ethika jest učitelkou povinnosti čili mocí, velící vůli, aby se jí podrobila. Vůle jest ale podstatou člověka. Vůle nemůže vzdáti se nikdo nikdy. S vůli souvisí tudíž i veškeré záměry hospodářské. Proto zakládají se i zásady hospodářské na zásadách mravních a mají na sobě ráz mravnosti časové. Protož opírá se hospodářství politické o mravouku. Z toho vyplývá poměr ethiky k hospodářství sám sebou: *Co ethika ja-*

kožto věda filosofická toliko skoumá, objasňuje a odívodňuje, toho si všímá, upotřebuje a v život uvéstí snaží hospodárství politické.

Je-li hospodárství v úzkém spojení s filosofií vůbec, musí souviseti též s odbornými vědami jejími, z nichž po ethice nejdůležitější jest právo. Proto bude předmětem článku následujícího:

§. 8. Poměr hospodárství politického k právo. vědě.

Na první pohled nevysvítá hned, na čem by se asi zakládala povaha právo. vědy co. vědy hospodárství politického pomocné. Nebo co do povahy jsou obě vědy rozdílny, liší se totiž tím, že právo. věda stojí na stanovíšti objektivnosti; hospodárství politické na stanovíšti subjektivnosti. Nebo právo. věda vycházejíc z výsledku, kráčí zpět k důvodu, naopak hospodárství politické. Vycházejíc ze subjektivnosti vůle, kráčí k vyplývající z ní činnosti hospodárské. Tak praví dr. Lindwurm, že jest posavad hospodáři politickému podstatným znakem tržby výměna, jejíž poměr k subjektu jest mu veledůležit, kdežto znak tento není závažěn právo. vědě, nemohoucí vykročiti z objektivného rámce zjevů obchodních. Co důslednosti objektivného stanovíště práva uvádí dále, že právo. vědě jde toliko o to, v jakém poměru stojí poměr osob obchodících k osobám třetím, kdežto hospodárství politické stará se toliko o poměr jeho k hospodáři, tudíž o hodnotu; na př. směnka diskontovaná jest právníku zbožím, peníze záplatou, hospodáři za směnku peněz přijímajícímu jsou tyto zbožím a směnka záplatou; hospodáři jest cena zvláštní záliby (*pretium affectionis*) důležitá, an právník v ceně této ležící znak subjektivný „špičatými prsty“ ohmatává, dáváje mu platnosti jen tak dalece, jak dá se naň souditi z objektivnosti.

Právě z objektivnosti této vyplývá právo. vědě úkol, aby stala se vědou hospodárství politickému pomocnou.

Člověk směřující činností svou k docílení hmotného blahobytu stýká se v snažení tomto s hospodáři jinými. Statek, kterýž si vůle jednoho vytknula za cíl, bývá též cílem vůle druhého, a pakli může dostati se statku toho toliko jednomu, povstává hádka čili svár. Kdyby se těmto neučinila přítrž, byli by všickni hospodáři v ustavičném boji; společnost lidská byla by pohřžena ve věčnou válku (*bellum omnium contra omnes*); pokrok hospodárský byl by na-

prosto nemožen. Člověk co bytosť rozumová poznal nutnosť odstranění sváru a podmínek ustálení míru; a' uznal závazek, dle něhož podrobuje se vůle všech pravidlu vespolnou úmluvou ode všech uznanému, svár onen smírujícímu. Pravidlo vůli vespolnou ustanovené, slove právem objektivným a jest zdrojem práv subjektivných t. j. oprávnění:

1. co jednomu činiti lze, aniž by vešel ve svár s druhým;
2. co smí od druhého žádati, aby tento v jeho zájmu

a) buď činil,

b) buď něčeho se vystříhal.

Z toho vyplývá poměr hospodářství k právu, dle něhož právo jest mezi, kteréž stýkající se snahám hospodářským překročiti nelze, hradbou obkličující obor svobody hospodářské, pravidlem, kteréž velí: hled, aby činnost tvá, k docelení blahobytu směřující, nezasahovala v obor oprávněné volnosti druhých. Hospodářství politické žádá tudíž na *právovědě*, aby všímala si skutečných poměrů života, vyskoumala a postavila pravidla, dle kterýchž by se vyměřila a opravila v pochybnost uvedená mez stýkajících se snah hospodářských, a položila hráz, bránu přechmatům rušícím klid a mír hospodářský. Nároky, kteréž hospodář politiký činí na právovědu, jsou tudíž daleko vyšší, nežli připouští posavadní škola národohospodářská. Jí jde toliko o ochranu osoby a vlastnictví, kterýmiž jest, jak dobře praví Dühring, „katechismus její, vyčerpán a kteráž jsou přece jenom základní formy, bez nichž neobejde se ani nejbídnější obec, ba ani spolek loupežnický, kdežto vedlé dvou záruk těchto není leč rozvázaná libovolnost semo tamo zmítaných atomův.“ Krátce řečeno, škole jde toliko o bezprávi zákonné. Nuž táži se: Jest bezprávi, jemuž soud hrozí, jediným bezprávím, k němuž sluší bráti zřetel hospodáři politickému? Jest ustanovení zákona vždy právem? Není zákon dle podstaty své stálý a setrvačný a právo měnící a v každém případě konkrétním znovu se rodící? Každodenně uzavírají se smlouvy mezi dělnictvem a podnikatelstvem. Zákon neruší se, a přece bývá dělník mnohdy hůře na tom, nežli ošizený, okradený, oloupený. Jak to? Poněvadž již před uzavřením smlouvy bývá obapolné postavení smlouvajících nerovno. Podnikatel má na př. na straně své výhody samotřby, a dělník dán mu na milost a nemilost. Nouze nutivá jej, aby přijal práci, byť podnikatel z něho kůži svlekl. Mezi odíráním způsobu tohoto a zločinem veřejného násilí, spáchaným

vydíráním, malý jest rozdíl ze stanoviska společensko-hospodářského. Ano lze říci, že bezpráví, jemuž není vyhrožováno zákonodárcem, mnohem zhoubněji blodá na blahobytu lidstva, než veškerá přestupování zákonů pozitivních.

Z toho vyhlíží právovědě vzhledem k hospodářství politickému dvojitý úkol: předně má učiti, jak by k uvarování sporu vyměřila se nejlíp mez stýkajících se snah hospodářských a pak, jak by se odkrylo bezpráví skrývající se pod rouškou jakoukoliv a odvrátila zloba hlobojící zubem nabroušeným třeba samým zákonem na blahobytu jedinců, národů a člověčenstva.

Probrav hospodářství politického nejdůležitější pomocné vědy rozumové, přistupuju v článku následujícím k oné ze závažných proň věd *zkusných*, kteráž nejvíce s předcházejícími souvisí: k historii.

Poměr hospodářství politického

b) k vědám zkusným :

§. 9. k historii.

Zásady a pravidla hospodářská zakládají se na zkušenosti. Zkušenost jest vlastní neb cizí. Zkušenost cizí má daleko menší váhu než vlastní. Nebo jest předmětem dějin. Těmto ale nevyrovná se ani dějepis, ani dějezpyt, byť byly sebe důkladnější. Mimo to předpokládá užitečnost zkušenosti cizí známost poměrů, v nichž žijeme, zkušenost tedy vlastní. Neb jak by nám bylo lze porovnávat minulost s přítomností nepochopivším poslednější? Nelze však popírat, že v přechetných ohledech vázán jest hospodář na dějepis. Tak jest to při otázkách: Měl na rozkvět hospodářský větší vliv duch či příroda? Působila na hospodářství více mravouka či osvěta? Jaký vliv měly na hospodářství náboženství a literatura? Bylo vměšování vlády v hospodářství jedinců a národa prospěšno? Zkušenost cizí v dějepisu obsažená a na otázky tyto odpovídající, spočívá méně v dějinách vnějších, než vnitřních o zřízení společenském a státním pojednávajících, méně v politických, nežli orby, průmyslu a písemnictví, kteréž nazýváme vesměs dějinami vzdělanosti. Dějiny učí na př. kterak blahobyť zmáhal se u všech národů světa vzdělaností; jak duševný a hmotný blahobyť provázen býval státní mocí a národní slávou; jak zase politická moc národů a blahodárné řady státní přispívaly k rozvoji blahobytu národů duševného i hmotného; jak národové *vlastní*

vzdělanost zanedbavše nejenom duševně ale i hmotně zahynuli, jak z počátku nepatrní národkové rázností, sjednoceností, podnikavostí, pracovitostí a rukodělnictvím zvláště světovládné založili říše; jak ochabnutím vlastenectví rozšiřující se zmalátnělost za následek měla porobu národa a chudobu jedinců atd.

Má-li ale zkušenost cizí hospodáři skutečně prospěti, zapotřebí, aby zprávy podávané mu o ní, byly co možná úplny, dokonaly a věrny. Zprávy důkladné sesbíratí i všestranně oceňovati a na jisto postavené v souvislost a přehlednost pořádati, jest úlohou zvláštních věd, a sice dějezpytu a dějepisu: historie. Z toho vyplývá *důležitost historie pro hospodářství; jelikož nám podává cizí zkušenost o prospěšnosti zásad hospodářských jedinců a národů.*

Druhá věda zkusná, kteráž jest hospodářství politickému důležitou vědou pomocnou, jest statistika, jejížto poměr k vědě naší bude předmětem článku následujícího.

§. 10. Poměr hospodářství politického k statistice.

Zkušenost nás učí, že všeliká činnost nespočívá na jakési libovůli jedince, alebž podmíněna jest stavem společnosti, v níž žije. V životě společenském pozorovati lze jakousi pravidelnost a zákonnitost. Vezměme spolek, při kterémžto bychom nejspíše očekávali, že zakládá se pouze na libovůli stran, totiž manželství. Zkušenost učí, že počet ročně uzavřených manželství řídí se láci neboli drahotou obilí a průměrným výdělkem lidu. Dále známo, jakou důležitost má v hospodářském ohledu tak zvaná nevýrobná třída národu, třída totiž, kteráž ačkoliv pracovati může, pracovati nechce a výživy nemravně a nesprávně nabývá. Tato tak zvaná třída nebezpečná jest škodna dvojm směrem: jelikož nechává ladem ležeti práci svou, živie se bez vzájemné služby prací jiných, a poněvadž obci vydržováním ústavů ji střehoucích způsobuje výlohy. Proto jest nad míru důležito jmenovitě pro hospodářství státní, nabyti známosti, jak veliký počet takovéhoto osob škodlivých v obci se nalézá, zdaž jich přibývá nebo ubývá a p. Tak jest velmi důležité pro státního hospodáře poznání zkušenosti nabyté: že tentýž počet zločinů podivuhodnou pravidelností rok od roku se objevuje; že to platí zvláště o zločinech lidským rozumem nepředvídaných, totiž o vraždě spáchané v hádkách z náhodných příčin povstalých, že to neplatí pouze o zločinech, ale i o nástro-

jích, jimiž jsou spáchány. Podobnou pravidelnost pozorovati lze ohledně soubojů a samovražd, krádeže a podvodu, pak ohledně počtu uzavřených manželství a stáří v ně veházejících, dále vzhledem k počtu narozených a zemřelých, vystěhovalých a přistěhovalých atd. Však každým věkem objevuje se pravidelnost úkazů, jež minulost měla za nepravidelné a nepředvídané; tak že neostýchali se mnozí v zřejmém odporu se *svobodou* konavostí lidské připisovati onu stálost a pravidelnost neoblomným zákonům *přírodním*. Však poměrná stálost ona jest právě účinek *svobodné* konavosti naší. Ta působí ku změně předmětenstva tím mocněji, čím silnější jsou zásady. Ty jsou tím pevnější, čím ustálenější jest povaha vůle. Ta podléhá vzdělanosti. Vzdělanost není ale majetkem výhradným jedincův, nýbrž stálost, pokrok a úpadek její ohlasu nalézá v celém společenství. Proto jsou tyto mylné „zákony přírodní“ vlastně *přirozené zákony společenské*, zakládající se na pravdě: stejné příčiny, stejné účinky. Z toho lze souditi, že čím více zmáháti se bude vzdělanost, tím více odkrývati se budou důkazy o pravidelnosti a zákonnosti zjevů společenských. Povázíme-li jak daleko v tomto ohledu dospěly již vědy přírodní, musíme uznati, že jsme v říši ducha ještě velice pozadu; ačkoliv upříti nelze, že bádání přírodopysce usnadněno jest zkouškou, kteréž nelze užiti zpytateli ducha lidského. Proto ale nesmí se tento dáti zastrašiti a pevně věřiti, že čehož nelze jemu, jistě podaří se věkům pozdějším, totiž: *nalezti pravidelnost a zákonnost nejenom ve světě hmotném, ale i v říši ducha.*

Toť jest úlohou zvláštní vědy *statistiky* nazvané. Čím více věda tato bude pokračovati, tím více prospívati bude hospodářství, a proto jest zcela oprávněn výrok, kterýž pronesl ve své theorii statistiky dr. E. Jonák, že „rozkvět obou věd vzrůstal tím bujněji, čím užší stalo se jich spojení a čím jasnější stalo se poznání, že nelze obstáti jedné bez druhé.“

⁹ Musím však odporovati náhledu dr. Lindwurma, jakoby nepostřední výsledky statistiky zůstávaly pro vědu nedostatečnými, a že hlavní užitek, kterýž přinášejí, byl by toliko ten, že povzbuzují k přemýšlení o věcech hospodářských.

Jest prý to veliký omyl domnívati se, že vědecké zásady výkonů hospodářských dají se vypočítati; že, kdežto možnosť upotřebením matematiky zakládá se na souborném určování pojmů, v tržbě a obchodu jedná se o pojmech, jichž *syntheticky* naprosto

určiti nelze: proto prý toliko analýs nabytí lze spolehlivého a důkladného poznání. Popírám, že by analýse nejjistějším byla prostředkem k poznání zásad hospodářských, a že by celý užitek statistiky záležel v pouhém povzbuzování k přemýšlení o věcech hospodářských. Však musím především podotknouti, že *návěty* jím uvedené jsou nepodstatny a sice přede vším že nepravý jest náhled, že by úkolem statistiky bylo *pouhé* počítání. Jest to ne-ehvalná jednostrannost tak zvané školy mathematické, že toliko onu látku drží za způsobitou k bádání statistickému, kteráž dává se ciframi vyjádřiti.

Nepravý jest též ve všeobecném znění svém náhled, že zá-sady výkonů hospodářských nedají se vypočítati. Důkaz podal spisovatel francouzský Canard, jenž v díle svém o základech ho-spodářství státního 1801 dobral se mnohé věty hospodářské pouhým počítáním. V nejnovější době vypočítal Wittstein v díle svém o ma-thematické statistice hodnotu člověka na rozličných stupních života.

Nehledíc k nedostatečnosti důvodů v *návětech* obsažených na-svědčuje náhledu mému též skutečná povaha věd. Je-li totiž pravda, jako že skutečně pravda jest, že *synthesí* nabytí lze dů-kladného poznání zásad hospodářských; *jest statistika*, *syntheticky* zásady své odůvodňující, *nejbohatším zdrojem poznatků hospodár-ských*, *sběratelkou ovoce zkušenosti*, *z něhož člověk vyrábí zdravý ná-poj posilující jej v pracích hospodářských*. Je-li studium statistiky pro-spěšno hospodáři vůbec, má zvláštní důležitost v hospodářství státním. Má-li vláda s prospěchem působiti, musí přece znáti stav věcí. Než jak škoden jest šematismus, všímající si toliko cifry, a nehledící si děje, tak klamna byla by též cesta pouhého rozumo-vání bez všímání si cifer. A tu opět sluší upozorniti na to, že zřetel musí se obraceti k číslům co možná všestranně nabytým. Stává totiž způsobu zneužívání statistiky právě tam, kdež odhalení skutečnosti bývá nepohodlné. Vystaví se věta bezdůvodná, a pak bledá se teprve stavivo statistické, kteréžby se přiložilo. Což by nedalo se *takto* dokázati! Nic není snadnějšího, jako vybrati si z množství dějův několik do krámu se hodících!

§. 11. Poměr hospodářství politického k vědám přírodním.

Člověk hospodařící neustále stýká se s přírodou. V této hledí vše k člověku jakož ku pánu svému, a očekává ve službě jeho proměnu svou.

Příroda vzpouzí se, vzdoruje a maří snažení člověka vybi-
zejíc ho ale toliko, aby ducha napjal, zostřil a otužil. Však ač-
koli jsme se pohřžili do hlubin mořských a vnikli do tajných
útrob země; ačkoli bleskem píšeme, sluncem vyobrazujeme, parou
nad zemí a vzáuchem pod zemí za cílem svým se honíme; zbývá
ještě bojův velikých, kterýchž nám blahobytu se domáháme pod-
niknouti jest s přírodou. Má-li tento boj míti pro nás zdárný vý-
sledek, musíme seznati síly, s nimiž nám jest zápasiti. Pozná-
vání sil v přírodě působících jest předmětem věd přírodních.
Chceš-li tedy dojíti blahobytu, musíš si všimati věd přírodních.
Však snaha hospodáře, má-li z věd přírodních pro svůj účel v
skutku těžiti, musí lišiti se od snahy přírodozpytce. Přírodozpytec
skoumá zákony přírody, aby výsledky skoumání svého obohatil
vědu bez ohledu na hospodáře a jeho užitek. Hospodář ale
neskoumá zákonů přírody, nýbrž přijímá výsledky práce pří-
rodozpytce, totiž:

- a) poznání předmětů,
- b) poznání úkazův jevících se na nich a sil neb příčin, kte-
réž původem jsou oněch úkazův,
- c) možnost působiti na ně silou lidskou. Tak poznal příro-
dozpytec možnost upotřebiti elektriky k dalekopisu; průmyslník
pak ponechal úlohu, aby upotřebil poznání toho k účelům hospo-
dářským. Lučebník vyzpytoval proměnu, kterouž zahříváním síry
se rtuť obě oku zmizí zanechavše po sobě červenou rumělkou.
Hospodáři přísluší, aby upotřebil rumělkou k účelům svým.

Čím větší jest pokrok věd přírodních, tím rychleji může po-
kračovati hospodářství a s ním blahobyt lidský.

Poněvadž hospodářství politickému přede všemi jinými vě-
dami o to se jedná, jak možná nejlépe blahobytu hmotného docí-
liti, a jelikož blahobyt přede vším závisí na podrobení přírody
síle lidské, a podrobení to tím jest snadnější, čím lépe ji známe:
*proto jsou vědy přírodní, učíce nás přírodu znáti, pomocnou vědou ho-
spodářství politického.*

Mají-li již vědy přírodní velikou důležitost pro hospodářství,
musí míti mnohem větší věda, kteráž učí, jak dají se nejlépe po-
znatky přírodovědecké upotřebiti k zvelebení průmyslu: přírodo-
věda praktická čili technologie. O poměru jejím k hospodářství
politickému promluví v článku následujícím.

§. 12. Poměr hospodářství politického k technologii, vědě budoucnosti.

Nazývám technologii vědou budoucnosti; a to proto, poněvadž vědy průmyslu posud nestává, a poněvadž to, čemu název technologie až posavad přikládán, jest toliko popsáním způsobu, jakým lze vzdělávati suroviny k přirozenému jich upotřebení. V tomto smyslu užívá slova toho již Dr. J. H. Jung ve své „Grundlehre der Staatswirthschaft“ Marburg 1792 §. 465, kdež praví, že „technologie obsahuje úpravu surovin k uspokojení potřeb jedince i celku.“

V technologii na tomto stupni stojící nenajdeš nižádných zásad, nijakého soustavného věci uspořádání, alebrž toliko nabromaděných poznatků o způsobnosti věcí, hodících se k účelům hospodářským. Proto nelze ji nazvati vědou. Tou stane se technologie teprvé tehdy, až podaří se soustavně spořádati všecka v ní obsažená poznání. Však ani na stanovišti tomto nesmí technologie ostatí, má-li hospodářům býti prospěšnou. Musí pokročiti a povznesti se na stanovisko vyšší a státi se prostřednicí mezi praktickou přírodovědou a hospodářstvím politickým. Nebo mezi oběma vědami zůstala by mezera pokrokem technologie k stanovišti vědeckému ovšem zúžená, však neodstraněná. Mezera tu dobře označil Dr. Lindwurm, jenž praví (na str. 107 n. m. u.) že „hospodářství jedná mnoho o kapitálu a práci, ale bez ohledu na zvláštní jich upotřebení, technologie že si všímá zvláštního jich upotřebení, ale bez ohledu na náuku o práci a kapitálu, základních to silách veškerého živnosti provozování; dle čehož utvořilo se stadium, ani ekonomisti nerozumějí vědám přírodním, technologové nevědí nic o subjektivních podmínkách zdaru živnosti: praxis že ale nezná takové roztrže v jednotě hospodářství.“ Ovšem že nezná. Praktický hospodář musí míti tak dobře vědomosti technické, jako politicko-hospodářské. Za posavadního ale různění technologie a hospodářství politického má úkol velmi nesnadný. Neboť musí sám před se bráti slučování obou, kteroužto práci měla by mu věda uspořiti. Jak to ale možná? Hospodářství politické nemůže sestoupiti v obor hospodářství podrobných, nebo by zásady jeho ztratily tím všeobecnosti a tudíž i vědeckosti. Technologie nepodává zásad, nýbrž jest pouhým skupením poznatků vztahujících se k způsobu, jakýmž lze rozmanitých látek přírodních

k účelům hospodářským upotřebiti; není tudíž leč praktickou přírodovědou. Z toho vychází na jevo potřeba vědy prostředkující, kterouž státi se musí buď, technologie, jakmile přijme v obor svůj některé nevyhnutelně potřebné nauky politickohospodářské, mezi něž patří hlavně nauka o kapitálu a dělbě práce, buď, ostane-li technologie tím, čímž jest, jiná věda nově zbudovaná. Tato věda budoucnosti stane se však hospodářům nutnou pomůckou. Ona bude tím, co přejou si mnozí pod názvem hospodářství politického, rozhodně praktického. Že hospodářství politické, nemá-li zničiti podstaty své, úlohu tuto na sebe vzíti nemůže, leží na biledni. Nebo tato technologie budoucnosti nesmí býti vědou praktickou, nýbrž vědou průmyslovou zvláště. Stojíc na stanovišti takovém, bude míti úlohu, aby učila, *jakby jednotliví hospodáři co nejvíce zvýšili nákladnost svou dle zásad odvozených dílem z poznatků přírodovědeckých, dílem živnostenských v hospodářství politickém obsažených; a aby vymoženosti své hospodářství politickému podávajíc, stala se vědou jeho pomocnou.*

Jsouc v úzkém spojení s vědami přírodními vůbec, musí souviseti hospodářství politické též s fysiologií, kterýžto poměr bude předmětem článku následujícího.

§. 13. Poměr hospodářství politického k fysiologii.

Nejhlavnější podmínkou blahobytu lidského jest zdraví. Však, ačkoli každý ví, že zdraví jest nade všecko, jest pokladem nejdražším, přece si bohužel až posavad zdravovědy velmi málo všímáno. Co osmiletý chlapec naučil jsem se ve škole roubovati a to tak řádně, že mi vrub s pněm jak svička srostl, však že při učení rovně držeti se třeba, nemá-li mladík zhrbatěti, seznal jsem sice na postavě toho kterého ze spolužáků — ale učitel mě nevaroval. Též očkovati jsem se naučil; však že oči svých vlastních šetřiti jest, učitel též nepověděl. Co jsem zakusil sám, na to stýská si též Cabanis spisovatel francouzský: „Očkujeme a vroubujeme stromovi, šlechtíme květiny, zlepšujeme a zdokonalujeme koně, zanedbáváme ale člověka: jakoby bylo důležitější míti velký a silný dobytek, než silný a zdravý lid.“

Má-li se ale učiniti v ohledu tom pokrok k lepšímu, zapotřebí člověku poznání. Že mnozí svého zdraví tak málo šetřni jsou, nezáleží tak na nedbalosti jejich, jako spíše na neznalosti

pravidel zdravotních. Poznané pravdě neprotiví se člověk tak snadno, zvláště je-li mu ku prospěchu.

Proto má se jeden každý, komu blaho vlastní a blaho bratří na srdci leží, vynasnažiti o rozšíření zdravotních pravidel. Zanedbávali se zdravotní až posavad nejenom v rodině ale i ve státu, má si jí všimati tím více hospodářství, mající blahobyť lidský za předmět poznání svého. Je-li člověk plodem rodičů a kojné, vzduchu a povětrí, zvuku a světla, potravy a obydlí; podléhají-li všechny tyto okolnosti více méně vlivu živnosti a stavu, majících své svízele a svá trápení; závisí-li na odstranění těchto na mnoze blahobyť lidský: jest to úlohou hospodářství politického, co vědy mající za účel blahobyť lidský,

1) aby si všímalo vlivu, kterýž mají rozličná hospodářství na sílu a krásu těla,

2) aby přihlíželo jak působí na bystrost a pružnost ducha: krátce řečeno, aby všímalo si zákonu: V zdravém těle zdravá mysl! Když zesílilo a otužilo se tělo, nabývá bystrosti a pružnosti i duch. Čím čilejší bude duch, tím větší silou bude pak působiti na tělo a ráz přirozenosti naší bude měniti se a pokračovati od věku k věku, až dostoupí výše dokonalosti, o níž věky minulé neměly ani zdání. Proto má fyziologie co věda zákony těla vykládající v hospodářství velikou důležitost, *ana poznáním člověka ze stanoviska zdraví jeho usnadňuje docílení účelu hospodářství politického, totiž vystavení zákonů vedlé nichž dobrati se možná trvalého blahobytu.*

Z důležitých věd hospodářství politického pomocných uvádím na místě posledním onu, jejíž poměr k vědě naší až posavad jest záhaden.

§. 14. Poměr hospodářství politického k vědě finanční.

Finanční správa zanášející se opatřením prostředků k výdajům státním, tvoří část hospodářství státního t. j. oně činnosti státu, kteráž má za předmět uspokojování zájmů státohospodářských podřizujících sobě zájmy soukromé. Takové zájmy stát míti musí a zanedbávání jich bylo by životu jeho nebezpečno. Život státu jest životem zosobněné vůle národa. Jako každá osobnost má i stát zvláštní svou vůli. Vůle státu žijícího jest vůlí činnou. Vůle činná předpokládá předmět. Předmětem činnosti vůle státní jest rozvoj všech sil pospolitosti. Činnost státu zanášející

se předmětem tímto nazývá se *veřejnou správou*. Dle toho, jak veškeré síly pospolitosti dají se rozdělití, má veřejná správa dvojit úkol: rozvoj sil pospolitosti hmotných a nehmotných. *Rozvoj sil pospolitosti hmotných jest předmětem hospodářství státního, jehož podstatnou část tvoří správa finanční*. Kdežto hospodářství soukromé, byť bylo článkem v řetězu života pospolitosti, z něhož nikdy vystoupiti mu nelze, hledí sobě hlavně a přede vším *svého* podílu na zisku ze styku společenského vyplývajícího; musí sobě hospodářství státní a finanční správa zvláště všimati zisku *všech* hospodářství v státu a pečovati touž měrou o souhlasný jich rozvoj. Souhlas ten ale vymáhá, aby zájmy soukromohospodářské podřídily se státohospodářským. Z té příčiny a poněvadž hospodářové soukromí povinni jsou poskytnouti hospodářství státnímu potřebné hmotné prostředky k činnosti jeho, jsou jedincové v nebezpečí, pod záminkou honění se za účelem státním pozbyti osobní samostatnosti a tím samým i možnosti dosáhnouti blahobytu. Tím by byl docílen opak toho, co jest účelem hospodářství státního. Proto musí hospodářství státní a finanční správa zvláště přihlížeti k tomu, aby uskutečňováním zájmů státohospodářských neocitly se v odporu se zájmy soukromohospodářskými, a všimati si *vědy hospodářství státního, kteráž vystavuje zásady o souhlasu zájmů státohospodářských a podřízených jim soukromohospodářských*. Jako jest finanční správa část hospodářství státního, tak jest i *finanční věda co soubor zásad dle nichž finanční správa říditi se má, toliko částí vědy hospodářství státního*.

Poměr tento finanční vědy k obecnější příbuzné byl až na dobu nejnovější zneuznáván. Francouzští spisovatelé stotožňovali na počátku 18. století finanční vědy s naukou o penězích a mincích. Odtud potkáváme se s náhledy podobnými v kompendiích národohospodářských, jak francouzských a anglických tak i německých; až teprve r. 1752 našla finanční věda pojednání ve zvláštní části dílu J. H. G. Justi'ova o hospodářství státním, jemuž následovala v 1766 soustava jeho o financích. Druhé samostatné zpracování dostalo se finanční vědě Sonnenfelsem, jehož dílo „*Grundsätze der Polizei, Handlung und Finanz*“ (1765) v třetím svazku jedná o vědě finanční.

Vzniká otázka, zdali vyloučení toto z hospodářství politického bylo prospěšno čili nic? Myslím, že nebylo. Nebo

a) finanční věda zanášá se bádáním, jak by bylo nejlépe

lze zaopatřiti prostředky hmotné, jichž vyžaduje blahobyt státu. Hmotné prostředky tyto plynou z daní, jež ukládají se občanům státním. Ve spůsoblosti k placení daní spočívá nákladnost státního hospodářství. Jako musí hospodářství soukromé hleděti hlavně a přede vším k nákladnosti své, podobně musí i stát, nechť učiní v hospodářství svém krok kterýkoliv, přihlížeti k tomu, zdali státní občané snesou náklad na to potřebný. Věda státohospodářská nemůže z té příčiny jednati ani o jediné činnosti státní, aby nevšimla si zároveň financí; a finanční věda byla by pouhou náukou o účetnictví, vynechají-li se z kompendií její veškeré ohledy na ostatní stránky života státního.

e) Vylučování vědy finanční ze státního hospodářství zdá se odporovati též praxi. Nebo, kdekoli se jedná o otázkách finančních, skoumá se vždycky důkladně celá politika státní, a kde finanční ministr postrádá vlivu na politiku státní, tam není leč pouhým knihvedoucím, zanášejícím příjmy a vydání a spořicím při nejlepší vůli pouze na papíru a inkoustu.

g) Pláto pověděl, že dokonalý stát zcela musí se podobati dokonalému člověku. Příjem hospodáře soukromého není jediným účelem hospodářské činnosti jeho; tím jest upotřebení příjmů k záměrům hospodářským. Podobně i ve státu jest finanční správa toliko jednou stránkou činnosti státního hospodáře, zakládající se na dělbě práce; nikoliv ale účelem hospodářství státního vůbec. Je-li ale finanční správa částí hospodářství státního, pak zdá se, že nelze nevšimati si financí ve vědě hospodářství státního. Nebo účel bádání vědeckého jest bezvýmínečná pravda. Té nelze dojíti jinak, leč na základě zásad všeobecných. Vynecháním ale oboru k celku vědeckému přináležejícího pozbyly by zásady povšečnosti.

Námítky podobné přiměly Dr. Lindwurma k výroku, že „vyloučení nauky o financích z vědy státního hospodářství shoduje se tak málo s podstatou této, jako vyloučení nauky živnostenské z patřičného k ní hospodářství s podstatou tohoto, že ani tam ani zde není nabývání statků věcí hlavní, alebrž užívání jich k uspokojení vůle.“ Však ačkoli tvoří nauka o financích podstatnou část vědy státohospodářské a sluší při obou na vzájemnost jich ohled bráti: přece nic nevádí, aby při zpracování obou věd nenalezla platnosti zásada dělby práce. V hospodářství politickém vůbec zahrnuté jest též hospodářství soukromé, státní a vesměrné a obzvláště nelze nikterak roztrhnouti svazek mezi hospodářstvími

soukromým a státním: a přece uznává každý prospěšnost zvláštního obou ve vědě pojednání. Proto se mi zdá, že v *hospodářství politickém nelze mluvit o řadě finanční co vědě pomocné, nýbrž že tato tvoří podstatnou jeho část; že ale nic nevádí, ba spíše žádoucí jest, aby se jí dostalo zvláštního místa v soustavě formálně hospodářství státního.*

Návod.

§. 15. Možné spůsoby jeho.

Návod jest způsob vědy sestavování dle zásad rozumem uvážených. Hledíme-li na spojitost vět pronešených, může býti návod soustavným (systematickým), kusým (rhapsodistickým), výměsným (aphoristickým), dle toho, spořádána-li rozmanitost podle ponětí celosti, neb podávají-li se toliko částky bez pořádku a svornosti, aneb jsou-li sice články soustavně spořádány, avšak nepořádně pronešeny. Běreme-li zřetel k cíli vědy, jest návod buď výrokový (dogmatický) buď rozpačitý (skeptický) buď soudný (kritický) buď dějnový, dle toho, zdali učí se a dokazuje, aneb pochybnosti proti větám pronešeným vyslovují anebo důvody a odvozy skoumají, anebo důvody od jiných ndané podávají, vlastnímu skoumání jich nepodrobují. Hledíme-li na zřetelnost, jest návod buď rozborný buď sborný. Sborný (induktivný, analytický, Kantem regressivním nazvaný) jest návod postupující od jednoduchého znenáhla k násobnému, od následků k příčině. Rozborným (deduktivným, synthetickým, progressivním) jest návod postupující od násobného k jednoduchému, od příčiny k následkům. V prvním případě sbírají, sestavují a pozorují se jednotlivé děje a cestou úsudků přichází se k zásadám; v případě druhém kladou se některé zásady za pravdivé, z nichž pak soudí se na děje. V prvním případě vstupujeme od srostitého neb smíšeného (konkretného) k vztažnému (abstraktnému), od nižších pojmů vzhůru k vyšším, od následků dolů nebo zpět (odtud regressivním nazvan) k příčině; v případě druhém jest to naopak. V případě prvním předchází zkušenost theorii a ovládá ji; v druhém naopak. Rozdíl tento zavdal příčinu k rozdělování věd na induktivné a deduktivné. K prvnějším patří vědy odkázané povahou svou k tomu, aby sbíraly a pozorovaly jednotlivá data a odvozovaly z nich věty obecné. K druhým čítají se vědy vycházející z vět obecných a odvozující z nich rozmanité jiné věty výsledné.